

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu od 14. 04. 2016. g. izabrani smo u komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije „Adornova filozofija umetnosti. Negativnost i estetska teorija“ kandidata Marka Novakovića. Na osnovu uvida u rad kandidata podnosimo sledeći referat:

REFERAT O ZAVRŠENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI
„ADORNOVA FILOZOFIJA UMETNOSTI. NEGATIVNOST I ESTETSKA TEORIJA“
KANDIDATA MARKA NOVAKOVIĆA

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

Marko S. Novaković je rođen 1983. godine u Beogradu. Diplomirao je filozofiju 2008. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a na istom fakultetu je 2008/09. upisao doktorske studije iz filozofije. Od 2013. godine zaposlen je kao asistent na Učiteljskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Od 2009. do 2013. godine bio je stipendista Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Od 2013. Godine član je izvršnog odbora Estetičkog društva Srbije.

Doktorska disertacija Marka Novakovića pod naslovom „Adornova filozofija umetnosti. Negativnost i estetska teorija“ ima predviđene apstrakte na srpskom i engleskom jeziku, sadržaj rada, 314 stranica osnovnog teksta od čega 13 stranica sačinjava popisa literature na nemačkom, engleskom i srpskom jeziku. Disertacija ima ukupno osam poglavlja: Uvod (7-48), I. Kritička teorija, položaj filozofije i estetsko iskustvo (49-67), II. Dijalektičko mišljenje i njegovo estetsko zaledje (68-137), III. Negativnost umetnosti (138-178), IV. Adornova rehabilitacija estetskog u kritici Kjerkegora (179-203), V. Šta znači

razumeti umetnost? (204-246), VI. Filozofsko razumevanje umetnosti kao estetska teorija (247-296), i Zaključno razmatranje (297-308). Svako od ovih poglavlja osim prvog, uvodnog i poslednjeg, zaključnog poglavlja podeljeno je na odeljke.

2. Predmet i cilj disertacije

Predmet disertacije predstavlja filozofsko shvatanje i tumačenje fenomena umetnosti od strane savremenog filozofa – Teodora Adorna (1903-1969). Cilj disertacije se sastoji u tome da se pokaže kako Adornovo promišljanje fenomena umetnosti izvršava dvostruki zadatak: s jedne strane interpretira konkretna umetnička dela, a s druge strane, obrazlaže šta uopšte znači razumevanje umetnosti i da pokaže na koji je način Adornova interpretacija konkretnih dela razvijena kao povezivanje pojedinačne tvorevine, logike njene formalne strukture i tehnike njene proizvodnje sa društvenom funkcijom umetničkog dela (s. 19). Adornova estetska teorija predstavlja filozofiranje koje ima tri međusobno prepletena nivoa razmišljanja: prvo, razmišljanje o umetnosti, umetnička dela kao predmet filozofskog promišljanja, zatim, drugo, umetnost kao mesto pojavljivanja istine i treće, filozofski i i dijalektički način mišljenja koji je mimetički artikulisan u jeziku i sličan iskustvu umetnosti (s. 40). Tema disertacije je značajna zbog toga što se ispituje na koji način Adorno tumači i objašnjava fenomen umetnosti u značajnom otklonu prema modernoj i savremenoj estetici. Adornova estetičke misao pokazuje kako tumačenje moderne umetnosti 20. stoleća nije više moguće prema modelu tumačenja umetnosti kakav su upražnjavali Kant ili Hegel. Naime, više nije moguće tradicionalno-filozofsko distancirano razumevanje umetnosti u kom se misao ne prepušta samim umetničkim delima koja se tumače, nego se uvid u umetnost izvodi iz samog pojma umetnosti (s. 11). Takodje u disertaciji se pokazuje u kom smislu za razliku od nekih savremenih estetičara za Adorna umetničko delo nije gotova stvar iza čije se pojave krije neka suština ili smisao, već da umetničko delo predstavlja istorijski nastao fenomen u čijem materijalu se ogledaju društvena zbivanja (s. 17). Prema relevantnim aktuelnim interpretacijama estetičke problematike, osnovna savremena estetička shvatanja mogu se podeliti na autonome i heteronomne estetike. Adornova filozofija umetnosti bi reprezentovala heteronomno estetičko stanovište, koje pristupa fenomenu umetnosti ne samo radi objašnjenja samog fenomena umetnosti kao takvog, nego prvenstveno radi rešavanja

problema samoutemeljenja filozofije. Adornovo filozofsko-umetničko takodje, predstavlja primer tzv. estetike umetničkog dela (Werkästhetik) i polazi od stava da umetničko delo (Kunstwerk) koje stoji u centru estetičke problematike, predstavlja mesto objavljivanja istine (Wahrheit). Adornova filozofija umetnosti je u skladu sa ovakvom savremeno estetičkom karakterizacijom estetičkih istraživanja jedna heteronomna estetika koja kao estetika (umetničkog) dela, to umetničko delo shvata kao mesto objavljivanja istine. U skladu sa tim, disertacija daje važan doprinos rasvetljavanju Adornove ideje da umetnost poseduje funkciju kritike društvene ideologije, na taj način što je u umetničkim delima prikazana buduća istina ispravnih društvenih odnosa, premda u modusu irealnog.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazilo u istraživanju

U izradi disertacije Marko Novaković je sledio tri hipoteze. Prema prvoj hipotezi Adornova filozofija umetnosti dolazi do kristalizacije svog postupka u njegovoj estetskoj teoriji. Odlučujući aspekti Adornove filozofije umetnosti se moraju razumeti s obzirom na sasvim osoben koncept Adornovog učenja o estetskoj teoriji. Adornov koncept estetske teorije, pak, predstavlja način filozofiranja koji iznosi na videlo istinu umetnosti i to umetnosti koja stoji u stavu negativnosti odnosno umetnosti koja se opire teorijskom razumevanju i objašnjavanju, pre svega zbog toga što je izgubila svoj smisao u svetu robe i industrijskom društvu. Druga, odlučujuća i prema doktorandovom mišljenju njegova originala teza polazi od toga da estetska teorija predstavlja oblik mišljenja i način razumevanja koji se naziva estetskim jer se taj način mišljenja na eksplicitan način služi estetskom fantazijom. Ova teza zastupa stav da kod Adorna postoji implicitno estetsko mišljenje koje je izvornije od naučnog i filozofskog mišljenja. Treća hipoteza izvedena je na osnovu prve dve hipoteze. Prve, da je Adornova filozofija umetnosti u svom magistralskom toku shvaćena kao estetska teorija i, druge, da je estetska teorija mišljenje koje se eksplicitno služi estetskom fantazijom, a implicitno predstavlja mišljenje izvornije i od filozofije, ali i od pozitivne nauke. Treća hipoteza, dakle, tvrdi da Adornova filozofija umetnosti kao estetska teorija ima mnogo šire područje istraživanja i mnogo širi smisao nego što je to slučaj sa u „standardnim“ estetičkim stanovištima i pravcima. Adornova filozofija umetnosti oslonjena na estetsku teoriju ne predstavlja naprosto samo proučavanje lepog i umetnosti, nego ujedno

stvara preduslove za interpretaciju i kritiku kulture, društvenog života i običaja, ali i kritiku i interpretaciju naučnih i (tradicionalno) filozofskih shvatanja lepote i umetnosti. Prva hipoteza je u radu u velikoj meri potvrđena. Doktorand je u velikoj meri pokazao da bi ono odlučujuće Adornove filozofije umetnosti trebalo videti u specifičnom Adornovom konceptu estetske teorije, a pri tome je koncept estetske teorije posmatran kao ključ za razumevanje ne samo poznijih, već i ranijih radova o umetnosti. Druga hipoteza je u najvećoj meri potvrđena, premda ne toliko plauzibilno kao prva teza. Čini se da Adornova koncepcija doduše ne predstavlja samo jedan od pokušaja da se estetskim senzibilitetom prožme estetička refleksija, kakvih je bilo od romantizma do postmodernizma, nego da pokušava da estetsku ili egzaktnu fantaziju metodički zbilja ugradi u koncept filozofiranja. Ipak, insistiranje na stavu kako je u filozofskom mišljenju već prisutan estetski način gledanja na stvari, podrazumeva i činjenicu da je estetskom pogledu na stvari uvek već pristuan izvestan, makar i implicitan i često gotovo nesvestan teorijsko-estetički pogled na stvari, što doktorand ne dovodi u dovoljnoj meri do reči. Naime, ne poseduje samo estetika imanentan estetski senzibilitet koji operacionalizuje radi dosezanja estetičke refleksije, već i estetski senzibilitet i estetsko iskustvo u uzeto u najširem smislu, poseduju i predstavljaju jednu vrstu estetičke odnosno teorijske svesti, i to ne samo na nivou raspolaganja tehnikama umetničke proizvodnje ili nivou prihvatanja vladajućeg ukusa već i na bazičnom nivou recepcije fenomena umetnosti i lepote. Treća hipoteza je takodje potvrđena. Može se smatrati da je u disertaciji u dovoljnoj meri naznačen široki domen istraživanja i dijapazon aspekata kritike kulture i društva i interpretacije naučnih i filozofskih shvatanja umetnosti, unutar kojih se odvija Adornovo objašnjenje smisla i društvene funkcije umetnosti.

4. Kratak opis sadržaja disertacije

Osnovni tekst disertacije je podeljen, kao što je već napomenuto, na 8 poglavlja. U uvodnom poglavlju pod nazivom „Uvod“ (str. 7-48) doktorand najpre razmatra odnos filozofske estetike i Adornovog mišljenja o umetnosti, zatim, pruža jednu skicu Adornovih spisa o umetnosti i upućuje na relevantne interpretacije i recepciju Adornove filozofije umetnosti, da bi na kraju poglavlja obrazložio metod rada i osnovne hipoteze istraživanja.

U prvom središnjem poglavlju rada pod nazivom „I. Krićka teorija, poloŒaj filozofije i estetsko iskustvo“ (49-67) M. Novaković je izneo na videlo misaonu pozadinu Adornovog shvatanja filozofije: kako s obzirom na koncept krićke teorije društva, i nadovezivanje na Hegela i Marksa, tako i s obzirom na Adornovo suprotstavljanje s jedne strane logiĉkom pozitivizmu koji se nadovezuje na Vitgenštajna i oslanja se na analizu jezika, matematiku, empirijske nauke i nauĉnu filozofiju, a s druge strane suprotstavljanje ontološkom naĉinu filozofiranja koji se nadovezuje na Huserlovu fenomenologiju, a glavnog predstavnika ima u Martinu Hajdegeru i njegovoj fundamentalnoj ontologiji. Adorno se pri tome ne opredeljuje za novu filozofsku poziciju koje bi nakon napuštanja tradicionalnih stanovišta ponovo utemeljila filozofiju i pojmovno ovladala stvarnošću, već za kritiku tradicionalnih uĉenja na osnovu koje bi trebalo da proistekne jedan drugaĉiji i razliĉit odnos prema smislu filozofiranja i filozofskog shvatanja stvarnosti. Filozof prema Adornovom shvatanju nema zadatak da tumaĉi neki skriveni smisao stvarnosti, nego da odgonetne njene zateĉene oblike, pri ĉemu je to tumaĉenje i odgonetanje proŒeto dijalektiĉkim mišljenjem.

Osnovne crte Adornovog shvatanja dijalektike eksplicirane su drugom poglavlju disertacije pod nazivom „II. Dijalektiĉko mišljenje i njegovo estetsko zaledje“ (68-137), u kom je, najpre, pokazano na koji je naĉin dijalektika za Adorna negativna dijalektika, ontologija nepravilnog stanja, i u kom smislu bi je trebalo razumeti kao konsekventnu svest o onom neidentitnom. U konceptu dijalektike kao dijalektike *neidentitnosti*, trebalo bi videti, smatra doktorand, jezgro razlike izmedju Adornovog i Hegelovog koncepta dijalektike. Takodje u ovom poglavlju autor objašnjava i koncept otvorenog filozofiranja, napor da se pojmom savlada ono nepojmovno, a što bi trebalo da podje za rukom uspostavljanjem metoda odnosno epistemološke forme konstelacije, koja omogućava da se filozofira ne samo o konkretnom nego *iz* njega samog. Ukoliko celina stvarnosti ne moŒe da se sazna onda bi model konstelacije trebalo da omogući da se misli o nekim aspektima stvarnosti ne odredjujući unapred rezultate istraŒivanja do kojih se dolazi. Najzad na kraju odeljka se izvodi analogija izmedju filozofiranja i elemenata u muziĉkoj kompoziciji ĉiji se odnos upravo moŒe shvatiti kao konstelacija, a filozofski diskurs bi trebalo da shvati prema modelu muziĉkog komponovanja.

U trećem poglavlju pod nazivom „III. Negativnost umetnosti“ (138-178) sprovedeno je tumačenje osnovnih aspekata pojma negativnosti (Negativität) odnosno ukazano je na osnovne kontekste u kojima se govori o negativnosti umetnosti. Najpre se može govoriti o negativnosti u autonomističkom smislu, u smislu konstitucije umetnosti kao autonomne sfere važenja unutar građanskog društva. Umetnost se ovde određuje prvenstveno negativno preko onoga što umetnosti nije, a ona kao estetski diskurs nije ni saznanji ni moralni diskurs. Umetnost nije ni naučno saznanje, ni društvena praksa. Zatim se govori o negativnosti umetnosti u socijalno-kritičkom kontekstu. Umetnost, naime, nije samo autonomna, već poseduje kritički potencijal i predstavlja silu negacije i otpora protiv društvene realnosti. Priroda umetnosti je u isti mah i autonomna i heteronomna i to se odnosi na složen status i funkciju umetničkih dela. Najzad, o negativnosti umetnosti se govori u antiestetičkom kontekstu. Teorijska estetika ne raspolaže adekvatnim pojmom umetnosti, jer faktički razvoj umetničkih dela prevazilazi i negira unapred pretpostavljeni estetički pojam umetnosti. Na taj način umetničko delo stoji u negativnom odnosu prema kategorijama estetike.

Četvrto poglavlje pod nazivom „IV. Adornova rehabilitacija estetskog u kritici Kjerkegora“ (179-203) posvećeno je Adornovom bavljenju Kjerkegorom kao prelomnom momentu u razvoju Adornovog shvatanja umetnosti i genezi estetske teorije. Adornovo tumačenje kategorije estetskog kod Kjerkegora bi moglo da se shvati kao prethodnica *Estetske teorije*, ali već i kao implicitno upražnjavanje koncepta estetske teorije onako kako je taj koncept shvaćen u rukopisu disertacije Marka Novakovića.

U petom poglavlju disertacije naslovljenom „V. Šta znači razumeti umetnost?“ (204-246) doktorand se okreće problemu gubitka samorazumljivosti umetnosti u doba krize i promena unutar buržoaske kulture. Pokazuje kako umetnička dela ne mogu više da se u estetici i filozofiji umetnosti jednostavno saznaju i definišu. Postaje nemoguća tradicionalna primena kategorija na konkretna dela, koja sa svoje strane upravo posredstvom pojma negativnosti više nisu identična svom sopstvenom pojmu. Na osnovu ove distance između pojedinačnog umetničkog dela i njegovog pojma, sama umetnička dela zadobijaju karakter zagonetke (Rätsel). U narednom koraku put ka razumevanju umetnosti vodi preko teamtizacije odnosa kompozitora prema muzičkom materijalu i slušaoca i njegovog slušanja muzike sve do uvida da u pogledu umetnosti odnosno muzike zapravo ne može da se dodje

do definicije (muzičke) umetnosti koja bi utrla put njenom saznanju i zahvatanju istine muzičkog dela.

Šesto poglavlje pod nazivom „IV. Filozofsko razumevanje umetnosti kao estetska teorija“ (247-296) nakon do sada predjenog puta istraživanja Adornove filozofije umetnosti okreće se nizu njenih karakterizacija kao što su kritička estetika, negativna estetika ili estetika negativnosti i u jednom velikom luku delom ponavlja dosadašnje uvide vezane za Adornovu filozofiju umetnosti, ali takodje, ove uvide sintetiše u pravcu nekoliko osnovnih poenti vezanih za estetsku teoriju, estetsko iskustvo i umetničku kritiku. Estetska teorija predstavlja vrstu samokritike tradicionalne estetike, ali usmerenu na to da progovore sama umetnička dela. Estetsko iskustvo predstavlja oblik iskustva u kom umetničko delo govori iz sebe, umesto da govori o nečemu. Razmatranja Adornove filozofije umetnosti završavaju se tumačenjem pojma mimesis-a u u Adornovoj estetskoj teoriji i mimetičkoj konstrukciji razumevanja kao i analizom srodnosti između Adornovog i Benjaminovog mišljenja.

U poslednjem poglavlju nazvanom „Zaključno razmatranje“ (297-308) M. Novaković se kratko osvrće na neke od izvedenih analiza u disertaciji, pokušava a poveže njihove rezultate i takodje iznosi svoje, reklo bi se najdublje uverenje, da Adornova filozofija umetnosti u liku estetske teorije i tumačenja umetnosti u stavu negativnosti predstavlja uspelu sintezu dva ne toliko suprotstavljena, koliko komplementarna estetička pristupa: sintezu umetnika-estetičara i filozofa-estetičara, sintezu pojmovno operacionalizovanog estetskog senzibiliteta i estetizovanog teorijskog uvida i pojmovne analize.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Marko Novaković je u disertaciji „Adornova filozofija umetnosti. Negativnost i estetska teorija“ uspešno ograničio temu svog istraživanja. On nije pokušao da navede i interpretira sva moguća mesta iz obimnog Adornovog opusa koja se tiču fenomena umetnosti, nego je sledeći unutrašnju logiku i razvoj Adornovog filozofiranja, razmotrio osnovne Adornove ideje o umetnosti iz perspektive estetske teorije. U meri u kojoj je to bilo neophodno doktorand je izneo na videlo važne pretpostavke i aspekte Adornove filozofije umetnosti.

On je izneo na videlo u meri u kojoj je za disertaciju bilo neophodno misaonu pozadinu Adornove filozofije i filozofije umetnosti u vidu kritičke teorije društva, kao i Marksove i Hegelove filozofije, zatim je eksplicirao Adornov sopstveni koncept filozofije, takodje, razmotrio je čitav niz teških i za analizu zahtevnih centralnih filozofskih i estetičkih pojmova Adornovog mišljenja kao što su pojam negativnosti, negativne dijalektike, pojam konstelacije, koncept otovorenog filozofiranja, elementarne analize i mimesisa i, najzad, pokazao u kom smislu Adornove filozofske analize mogu i moraju da se razumeju u korelaciji sa tumačenjem (pre svega) savremene muzike. Autoru je pošlo za rukom da relativno uspešno u uže filozofsko-umetničku problematiku inkorporira i pitanja vezana za fenomene kritike ideologije, kritike kulture i društva i pitanja vezane za problem autonomiju umetnosti u modernom svetu. S druge strane, i pored opravdanog ograničenja teme istraživanja Adornove filozofije umetnosti na misaoni tok koji je sproveden u disertaciji, može se smatrati izvesnim nedostatkom što Adornovo shvatanje estetske teorije u onome što je za nju, prema doktorandovoj osnovnoj tezi istraživanja suštinsko, naime, da estetska teorija predstavlja način mišljenja koji se služi estetskom fantazijom, nije u dovoljno podvrgnuto komparativnoj analize sa onim stanovištima koja su u istoriji estetike barem u izvesnoj meri bliska ili slična Adornovom shvatanju. Doktorand je usredsredio svoj napor prvenstveno na to da pokaže u čemu je novum Adornovog shvatanja umetnosti i otklon prema tradicionalnoj estetici, a ne i pokušaju da pronadje u istoriji filozofske estetike stanovišta koja bi bila srodna Adornovom mišljenju ili barem nekim njegovim konceptima kao što su možda Šlegelova romantičarska estetika ili Šelingova filozofija umetnosti. Ipak, ograničenje na tumačenje Adornove filozofiju umetnosti s jasno izvedenom tezom u istraživanju omogućilo je doktorandu M. Novakoviću da na takav način iznese na videlo i razmotri principe Adornovog tumačenja umetnosti da njegova teorijska izvodjenja čine značajan pomak i vredan doprinos razumevanju Adornove filozofije u našoj naučnoj i filozofskoj sredini i nesumnjivo obogaćuju našu filozofsku i posebno savremenu estetičku literaturu. Novakovićeva interpretacija Adornovog tumačenja umetnosti polazeći od koncepta estetske teorije i pojma negativnosti umetnosti predstavlja interesantan doprinos literaturi o Adornovoj filozofiji umetnosti i donosi zanimljive rezultate u području istraživanja Adornove filozofije, filozofije umetnosti i teorije muzike posebno.

6. Zaključak

U izradi svoje doktorske disertacije M. Novaković je koristio obimnu primarnu i sekundarnu literaturu. Njegovo istraživanje Adornove filozofije bazirano je na proučavanju izvorne literature, kao i literature značajnih interpretatora Adornove filozofije, Adornove filozofije umetnosti i teorije muzike, ali i literature autora relevantnih za savremenu filozofsku estetiku. Cilj koji se sebi postavio u odobrenoj prijavi disertacije, doktorand M. Novaković je uspešno ostvario. Doktorska disertacija Marka Novakovića predstavlja originalno i samostalno delo, radjena je sistematično i argumentovano, na izvorima obimne literature, a karakterizuje je naučni nivo koji je u skladu sa onim što se, u pogledu obima i sadržaja, očekuje od radova ove vrste. Na osnovu toga predlažemo Naučno-nastavnom veću Filozofskog fakulteta da prihvati doktorsku disertaciju doktoranda Marka Novakovića „Adornova filozofija umetnosti. Negativnost i estetska teorija“ i da mu odobri usmenu odbranu.

U Beogradu, 19. 04. 2016.

ČLANOVI KOMISIJE:

1. Vanr. prof. dr Nebojša Grubor

2. Vanr. prof. dr Milanko Govedarica

3. Red. prof. dr Divna Vuksanović

4. Vanr. prof. Dr Dragan Prole